

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Стаття присвячена психолого-педагогічній адаптації студентів першого курсу до навчання у вищому навчальному закладі. Успішна адаптація сприяє розвиткові особистості студента, навчально-пізнавального інтересу як мотиву навчальної діяльності. Вихованню студента як суб'єкта діяльності.

Ключові слова: психолого-педагогічна, соціальна адаптація, навчальна діяльність, особистість, суб'єкт навчальної діяльності.

Постановка проблеми. Навчання у вищому навчальному закладі для молоді людини є важливим періодом її життя, особистісного зростання, становлення як майбутнього фахівця, успішності її подальшого життєвого шляху.

Більшість студентів, які вступають на навчання до вищого навчального закладу на перший курс, стикаються з цілою низкою проблем, серед яких головною є проблема адаптації до нових умов навчання у ВНЗ.

Термін «адаптація» використовується у багатьох галузях наукового знання. Різні автори розглядають це поняття і як результат «приспосовування», і як «взаємодію» людини з людиною.

Психологічний словник Р.С. Немова трактує цей термін у кількох значеннях: як адаптація сенсорна, адаптація соціальна. «Адаптація психологічна – приспосовування психічних властивостей, станів та процесів людини до тих умов, в яких вона у даний час знаходиться [6, 70].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню адаптації студентської молоді до умов навчання у вищих навчальних закладах у сучасній психологічній літературі приділяється увага. Це роботи Н. Герасимової, В. Демченка, Л. Литвинової, В. Скрипник та ін. Адаптацію як необхідну умову соціалізації людини розглядають М. Лукашевич, А. Мудрик, С. Пальчевський. Сприятливий розвиток особистості у соціумі за умови успішної адаптації першокурсників до навчання розглядають Л. Красовська, М. Прищак, Л. Гармаш.

Проблема адаптації актуальна та важлива на всіх ступенях освіти. На всіх ступенях освіти процес адаптації має загальні та специфічні особливості.

У процесі набуття освіти людина вчиться адаптуватися до нових освітніх та соціальних умов, отримує певні знання та уміння, які допоможуть їй у подальшому житті.

Адаптація - це не лише передумова активної діяльності, а й необхідна умова її ефективності. На нашу думку, адаптація виступає як процес активного освоєння особистістю нового соціально-освітнього середовища, як процес становлення та розвитку суб'єкта навчальної діяльності, яка вимагає осмислення власних дій, пошуку шляхів розв'язання різноманітних завдань і проблем.

Актуальність та важливість окресленої проблеми для подальшого розвитку особистості молоді людини, становлення її як суб'єкта власної діяльності та майбутнього фахівця зумовили визначення теми статті.

Навчання у вищому навчальному закладі – період інтенсивного розвитку інтелектуальної та моральної сфер особистості. К.Д.Ушинський називав цей період найбільш вирішальним у житті людини.

Дослідження засвідчують, що першокурсники не завжди успішно оволодівають знаннями не тому, що отримали слабку шкільну підготовку, а через не сформованість якостей, що визначають загальну готовність до навчання у вищому навчальному закладі, а саме: уміння навчатися самостійно, контролювати та оцінювати свої дії, знання.

Викладення основного матеріалу дослідження. Зміст процесу адаптації до навчання у вищому навчальному закладі включає соціально-психологічний, психолого-педагогічний психологічний компоненти.

Психологічний компонент відображає мислення і мовлення студента, розвиток зростання функції уваги, пам'яті та інших пізнавальних психічних процесів, розвиток особистості як

суб'єкта навчальної діяльності.

На період навчання у вищому навчальному закладі припадає подальший розвиток особистості молодшої людини. У цей період підвищується інтерес до сенсу життя, життєвих цілей. Тому дуже важливим є протікання процесу адаптації до нових умов навчання у вищому навчальному закладі якомога успішним, без зайвого напруження.

За визначенням О. К. Дусавицького «Особистість – це здатність людини до вибору власної поведінки у відповідності з його індивідуальною, суспільною сутністю та можливостями оточуючого світу при збереженні своєї цілісності».

Особистість зазначається як здатність людини до вибору власної поведінки. Особистістю людина стає, коли сама здатна відповідати за свою діяльність, за вчасні вчинки, за своє життя. Тобто, мова іде про виховання відповідальності, здатності самостійно приймати рішення, обирати власний життєвий шлях. Життя особистості – це процес вибору власної поведінки. Можливість реалізації вибору визначається здатністю людини аналізувати оточуючі умови та виділяти суттєві моменти, які показують, чи є сенс діяти [2, с.83–84].

О. К. Дусавицький розглядає інтерес як рушійну силу людської поведінки, як своєрідний показник прагнень особистості, її активного відношення до життя. Він дає конкретну характеристику властивостей інтересу. Отже, інтерес визначається як психологічне поняття, що характеризує людину як суб'єкта праці, пізнання і спілкування. При цьому виділяється така риса інтересу, яка відображає пізнавальну природу індивіда.

Ця риса інтересу визначає силу інтересу як мотиву, його стійкість, що варіює від пасивного реагування на зовнішні дії до ініціативного пошуку і постановки нових завдань і проблем.

Тому, на нашу думку, є дуже важливим у період адаптації першокурсників до навчання у вищому навчальному закладі створювати умови для підтримки і виховання мотивації до навчання – навчально-пізнавального інтересу.

Можливо зробити висновок, що у вищому навчальному закладі має бути побудована така система організації навчального процесу, яка б забезпечувала справжнє виховання особистості, оскільки навчальна діяльність студента розглядається нами як фактор розвитку особистості, передусім її мотиваційної основи – інтересу як основного компоненту особистості.

У процесі дослідження проблем адаптації студентів-першокурсників у Національному авіаційному університеті було проведене анкетування студентів першого курсу у кінці першого семестру. Питання анкети подавалися у простій і доступній формі, анкета відкрита, анонімна, забезпечувала вільне висловлення студентів на поставлені запитання.

Анкета мала метою з'ясувати ставлення студентів до навчання, усвідомлення ними відповідальності за результати власної навчальної діяльності та уміння вчитися, а також встановлення взаємовідносин у колективі студентів (соціально-психологічна та психолого-педагогічна адаптація студентів I курсу до навчання у вищому навчальному закладі).

Аналіз результатів відповідей студентів свідчить про наступне:

- а) 71 % студентів вважають, що досягти кращих результатів та успіхів у навчання їм заважає відсутність наполегливості;
- б) 36% студентів не задоволені своїми результатами у навчанні;
- в) 48% студентів вважають, що взаємовідносини у групі впливають на результати навчальної діяльності.

Результати анкетування показали, що 60% студентів, за їх думкою, за два місяці адаптувалися до навчання у вищому навчальному закладі, але разом з тим, 40% студентів ще мають проблеми з організацією власної навчальної діяльності, зі встановлення дружніх стосунків з однолітками.

На наш погляд, однією з головних причин відсутності готовності студентів до виконання самостійної навчальної діяльності є те, що студенти не є суб'єктами власної навчальної діяльності. Вони не вміють вчити себе: не володіють навичками самоконтролю, самооцінки, відсутній навчально-пізнавальний інтерес як мотив навчальної діяльності. Ці важливі та необхідні для успішного навчання у вищому навчальному закладі навички мають бути сформовані у період шкільного навчання (починаючи з першого класу). Крім того, до основних характеристик сформованості навичок навчальної праці відносяться:

- уміння уважно слухати, спостерігати, відповідати на запитання, формулювати запитання;
- уміння виявляти(аналізувати) та оцінювати факти, події, явища;
- навички самостійної роботи з підручником та книгою;
- навички письмового та усного викладу змісту прочитаного, виконання самостійних робіт

(спочатку репродуктивного характеру, а потім творчого);

- складання плану відповіді, конспекту, реферату, раціональне розміщення та акуратне ведення записів малюнків, схем, створення опорного конспекту за прочитаним текстом;
- спостереження, застосування отриманих знань у різних навчально-практичних роботах;
- уміння користуватися комп'ютером.

На жаль, студенти перших курсів не всі не володіють такими навичками. Викладачам вищих навчальних закладів на це треба зважати, враховувати при організації навчальних занять, а саме: поряд з засвоєнням навчального матеріалу дисципліни проводити вправи застосовувати різні форми організації навчання, які сприяють формуванню навичок навчальної праці (дискусійні, ігрові, тренінгові).

Разом з тим, треба зазначити, що уміння вчитися не співпадає з умінням користуватися довідковою літературою та знаходити потрібну інформацію. Самостійна у навчанні людина не зупиняється перед завданням, для розв'язання якого у неї відсутні засоби, а шукає способи його рішення. Уміння вчитися проявляється не тільки у ставленні до науки, але й в оволодінні виразними засобами мистецтва, поняттями моралі та права.

Навчальна самостійність – це вихід за межі власної компетентності для пошуку способів дії у нових ситуаціях. Навчальна самостійність вимагає таких умінь: а) здатність усвідомити, що невідомо, розпізнати завдання як нове, отже, це здатність до рефлексії; б) уміння шукати самостійно або за допомогою вчителя, викладача, довідкової літератури.

Період успішної адаптації до системи навчання у вищому навчальному закладі залежить від сформованості навчальної діяльності студентів першого курсу (мотиви, мета, навчальні дії, дії контролю, оцінки). У вищому навчальному закладі значно збільшується обсяг самостійної навчальної роботи, з'являються нові форми організації навчання (лекції, семінарські заняття).

Самостійна робота у вищому навчальному закладі є частиною навчального процесу, способом оволодіння навчальним матеріалом. Частка самостійної роботи велика: від 1/2 до 2/3 годин, передбачених навчальними планами на кожну дисципліну. Студенти першого курсу відразу ставляться в умови самостійного набуття знань. Тобто система навчання у вищому навчальному закладі розраховує, що випускник школи є суб'єктом навчання. Суб'єкт навчання – людина, яка вчить себе сама (це не учень, який сумлінно засвоює дані вчителем знання), тобто самостійно або за допомогою викладача знаходить потрібні знання та оволодіває ними. Бути суб'єктом навчання це значить, перш за все, вміти самостійно знаходити способи розв'язання нових завдань, які виникають у процесі навчання, а потім самостійно формулювати такі завдання.

Шкільне навчання, на жаль, спрямоване на здобуття учнями певної суми знань, а не на самостійний пошук (за допомогою вчителя) способів розв'язання задач.

За таких обставин без систематичного й повноцінного контролю з боку викладача самостійна робота студентів буде неефективною. Тобто, потрібно паралельно з засвоєнням навчального матеріалу вчити студентів здатності навчатися самостійно. За таких умов період адаптації до нових освітніх умов може пройти швидко й безболісно для психічного здоров'я студента.

Індивідуальні особливості студентів можуть бути враховані при розширенні видів та форм навчальної діяльності. Для успішних студентів можливо запровадити виступи в ролі консультантів для однокласників, які не встигають. Замість доповіді на семінарському занятті студент може самостійно дослідити наукову працю будь-якого вченого і подати викладачеві письмову роботу із власними міркуваннями з цього приводу.

Треба пам'ятати, що в основі самостійної діяльності лежать навички контролю та самоконтролю, тобто постійне спостереження студентів за власною роботою, за роботою товаришів, аналіз, самоаналіз, знаходження помилок своїх однокласників, виправлення їх, здатність удосконалювати навчально-пізнавальну діяльність на цій основі.

Самоконтроль, оцінка діяльності інших у формуванні суб'єкта навчальної діяльності відіграє важливу роль, стає стимулом підвищення активності студентів, зацікавленості в навчальному процесі, виховує колективістські мотиви у навчально-пізнавальній діяльності на етапах формування нових знань, умінь та навичок. Викладачі, як правило, внаслідок великої інформаційної завантаженості занять та впевненості в тому, що самі викладуть матеріал краще, швидше, самі займають багато часу, розповідаючи не покладаючись на студентів. Такий недолік усувається при організації та використанні проблемних ситуацій, коли в обговорення активно включається вся група. Важлива й робота з книгою, наприклад, для аналізу й вичленування суттєвої інформації тощо.

Успішній адаптації студентів сприяють колективні форми організації навчання (в групах, парах), організація взаємодопомоги під час колективних форм роботи.

Отже, організація заняття зі студентами має відображати його спрямованість на активізацію їх навчально-пізнавальної діяльності.

Основне значення має рівень сформованості синтетичної навчальної діяльності, в якій поєднуються не тільки пізнавальні функції діяльності (сприймання, увага, пам'ять, уява), але й потреби, мотиви, емоція, воля. У процесі засвоєння навчальної діяльності людина відтворює не тільки знання, уміння, але й саму здатність вчитися.

Для викладачів вищої школи важливо, на наш погляд, не стільки аналіз будови навчальної діяльності, скільки проблема її формування у студентів (перш за все на першому курсі). Мова іде про те, що необхідно вчити студентів вчитися, ще важливіше, ніж озброювати їх конкретними предметними знаннями.

П.Г.Щедровицький зазначав, що «засвоєння відбувається тільки тоді, коли у справу включається спрямована рефлексія, за рахунок якої виділяються самі схеми діяльності – способи розв'язання задач або міркувань».

Успішній адаптації сприятиме організація навчальних занять у формі постановки та розв'язання проблем самими студентами. Проблемне навчання – не відкриття сучасності. Починаючи з давніх часів, з евристичних бесід, проблемність постійно присутня при навчанні. Це основний стимул, перший етап розв'язання будь-якого протиріччя, руху вперед на шляху до пізнання суті, об'єктивних закономірностей реального світу.

Проблемна ситуація в навчанні – це пізнавальна трудність, для подолання якої студенти мають здобути нові знання, докласти інтелектуальних зусиль. Проблемна ситуація являє собою практичне або теоретичне затруднення, яке приводить студентів до виявлення недостатності раніше отриманих знань, особистого досвіду для пояснення нових фактів, явищ, тобто протиріччю між знаннями та незнаннями. Відповідь на питання, які виникли, можливо закласти у новій темі, яка буде вивчатися. Створення проблемної ситуації спрямовує думку студентів на самостійний пошук відповіді. Проблемна ситуація може виникнути у ході виконання навчально-практичного завдання, спостереження.

Висновки. Щоб період адаптації студентів першого курсу до навчання у вищих навчальних закладах пройшов безболісно, швидко, викладачеві потрібно враховувати особливості саме психолого-педагогічної адаптації, яка пов'язана з основними характеристиками сформованості навичок навчання, які є важливими складовими суб'єкта навчання.

Дослідження доводять, що організація навчального процесу шляхом створення ситуації, яка вимагає власної мисленнєвої активності студентів на досягнення певної пізнавальної мети. Засвоєння будь-якого наукового знання відбувається там, де є власне мислення. Ефективність навчання у значній мірі визначається реалізацією викладачем принципу проблемності у навчанні.

На наш погляд, організація навчання у вигляді власних відкриттів, застосування групових форм навчальної діяльності студентами допоможе швидше адаптуватися до навчання у вищих навчальних закладах.

Викладачам вищих навчальних закладів при підготовці до занять зі студентами-першокурсниками навчальну діяльність потрібно аналізувати не саму по собі, а як складову навчальної ситуації, в якій виступають соціальні взаємодії студентів з викладачами та студентів між собою. Характер цих взаємодій залежить від форми співробітництва викладача зі студентами.

Увага викладачів, які працюють зі студентами-першокурсниками в адаптаційний період має бути зосереджена на включенні студента у співтворчість, допомозі в організації самостійної роботи та входженні у студентське середовище.

Викладач має можливість моделювати різні ситуації і в цілому зобов'язаний здійснювати не тільки навчальну, але й виховну функцію. Він може допомогти студентам зробити процес навчання плідним, при цьому знизити гостроту емоційних переживань. Акцентування викладачем уваги на підвищення значущості та цінності освіти, розкриття перспектив професійного зростання та подачу матеріалу таким чином, щоб продемонструвати безмежність пізнання, підняти у студентів зацікавленість у оволодінні майбутньою професією.

Процес адаптації до навчання у вищому навчальному закладі впливає на становлення та розвиток особистості молодшої людини, її пізнавального інтересу як мотиву навчальної діяльності, розвиток пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери.

Успішна адаптація студентів до навчання у вищому навчальному закладі – це двосторонній процес, який передбачає суб'єкт – суб'єктну взаємодію в умовах психолого-педагогічної та соціальної співпраці усіх учасників процесу: адміністрації закладу, колективу викладачів, батьків, студентського самоуправління, викладачів-кураторів, членів академічної студентської групи і самого студента-першокурсника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бондаренко О. Ф.* Психологічні особливості сучасного студента та проблеми професійної підготовки психологів-практиків // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – №4. – С.8–11.
2. *Дусаविцкий А. К.* Развивающее образование : теория и практика. Статьи. – Харьков: 2002. – С. 83–85.
3. *Дусавицкий А. К.* Развитие личности в учебной деятельности. – М.: Дом педагогики, 1996. – С. 118–127.
4. *Жигайло Н.* Психологічні проблеми адаптації студентів-першокурсників і шляхи їх вирішення // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2004. – №4. – С.107–112.
5. *Кайданова Л. Г.* Організація та контроль самостійної роботи студентів/ Л.Г.Кайдалова, Н. В. Шевченко // Проблеми освіти: наук.-метод.зб. К.: Науково-методичний центр вищої освіти, 2004. – Вип. 37. – С.136–142.
6. *Немов Р. С.* Психология : Словарь-справочник : В 2 ч. – М.: Изд-во Владос-Пресс, 2007. – 4.1. – С.70.

Л. В. Бондарь

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ-ПЕРВОКУРСНИКОВ К ОБУЧЕНИЮ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Резюме. Стаття посвящена вопросам успешной адаптации студентов первого курса к обучению в высшем учебном заведении. Раскрываются значение и роль успешной адаптации в развитии личности студентов. В работе обращается внимание на формирование субъекта учебной деятельности как условия успешной адаптации. В статье сформулированы принципы преподавания учебных дисциплин для студентов первого курса: проблемности обучения, индивидуального подхода к студентам, организации контроля со стороны преподавателя за самостоятельной работой студентов, использование групповых тренинговых форм организации учебной деятельности студентов.

Ключевые слова: психолого-педагогическая, социальная адаптация, личность, учебная деятельность, субъект учебной деятельности.

L. Bondar

PSYCHO-PEDAGOGICAL FEATURES OF ADAPTATION OF FIRST-YEAR STUDENTS TO STUDY IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Summary. Article is devoted to the successful adaptation of first-year students to study at a higher education institution. The significance and the role of successful adaptation in the development of students' personality. The paper draws attention to the formation of the subject of educational activity as a condition of successful adaptation. The article defines the principles of academic disciplines for teaching first-year students: problem-based learning, individual approach to the students by the teacher control the organization of independent work of students, the use of group training forms of organization of learning activities of students.

Keywords: psychological and pedagogical, social adaptation, personality, training activities, the subject of educational activity.